

Kot temeljit poznavalec južnoslovan-
ske leksike sodeluje profesor Jurančič
pri SAZU kot član glavnega redakcij-
skega odbora Slovarja slovenskega
knjižnega jezika in je načelnik leksiko-
loške sekcije v Inštitutu za slovenski
jezik SAZU.

V svojem jubilejnim letu je bil profes-
sor Jurančič še posebno aktiven. Pre-
daval je v Mednarodnem slavističnem
centru v Beogradu o Vuku Karadžiću
in o kajkavskih preporoditeljih, na sla-
vističnem zborovanju v Murski Soboti
je govoril o panonski leksiki, na jugo-
slovanskem seminarju za tuje slaviste
v Zadru pa je predaval o srbohrvat-
skem in slovenskem akcentu; v tisku
je njegov prispevek o dveh kajkavskih
slovničarjih (Zbornik v čast M. Steva-
noviću) in izšla je razširjena izdaja nje-
govega »Srbohrvatsko-slovenskega slo-
varja« (1972) z novim predgovorom o
hrvatskosrbskem jeziku ter z izdatno
obogatitvijo gesel.

Profesor Jurančič je dal slovenski zna-
nosti lep prispevek. Njegova znanstve-
na in strokovna dela kažejo, da je eden
najboljših poznavalcev hrvatske kaj-
kavščine, soliden strokovnjak za pro-
blematiko srbskohrvatskega in sloven-
skega jezika ter starejše književnosti,
leksikograf, ploden posrednik med ju-
goslovanskimi narodi, spoštovan in ce-
njen tudi zunaj Slovenije, zlasti med
srbskimi in hrvatskimi filologi.

Ob tako bogatih znanstvenih dosežkih,
izkušnjah in interesih ter ob njegovem
občutku za aktualna vprašanja in po-
trebe stroke lahko od jubilarove veli-
ke vitalnosti in delavnosti pričakujemo
še številne nove znanstvene prispevke.

— Po vsem tem torej ob sedemdeset-
letnici profesorja Janka Jurančiča ne
praznujemo le jubilej plodnega in kva-
litetnega znanstvenega, strokovnega in
pedagoškega dela, temveč obhajamo
tudi mali praznik slavistike naših na-
rodov.

Emil Stampar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

PREGLED TUJIH KRITIČNIH MNENJ IN PRIPOMB O SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Slovar slovenskega knjižnega jezika I¹ je
vzbudil dokajšnjo pozornost ne le v slo-
venski kritični javnosti — ki je reagirala
nanj nekajkrat tudi čustveno — temveč
tudi v tujini. Dokaz tega zanimanja je 10

tujih kritik oz. informativnih zapisov². Po-
leg nemške in srbske sta zaradi svoje ana-
litičnosti in problemskosti še zlasti zani-
mivi obe daljši češki oceni, saj je domača
in tuja kritična javnost omenjala, da je

¹ SSKJ I: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Prva
knjiga A—H. Ljubljana 1970. Izdala Slovenska aka-
demija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski
jezik. Založila Državna založba Slovenije. LXII +
844 str.

² Po abecednem redu:

1. R. G. A. de Bray — *The Slavonic and East Euro-
pean Review*, 1971, /115/, 282—284;
2. Irena Grickat — *Južnoslovenski filolog*, 1971,
3—4, 485—492;
3. Miloš Helcl, Libuše Kroupová, Jaroslav Machač,
Běla Poštolková, Zderka Sochová — *Slavia*, 1971
3, 440—447;

4. A. Jedlička — *Naše řeč*, 1971, 2, 103—107;
5. Kiss Lajos — *Nyelvtudomány Közlemények*, 1971,
1, 273—275;
6. Bärbel Müller — *Zeitschrift für Slavistik*, 1971,
5, 760—765;
7. Joseph Paternost — *Canadian Slavic Studies*,
1971, 5:3, 424—426;
8. Josef Skulina — *Sborník prací filosofické fakul-
ty Brněské university, rada jazykovedná (A)*, 19,
1971, 241—242;
9. A. S'uprun/ in H. B'ulahau/ — *Vesnik Belaruskaga
dzjaržaunaga universiteta imja U. I. Lenina*, 1970,
3, 85—86;
10. Mile Tomić — *Studii si cercetari lingvistice'*,
1972, 1, 99—100.

SSKJ I upošteval med tujimi modeli zlasti Slovník spisovného jazyka českého — ki je začel izhajati 1958 in je bil lani končan — na kar opozarja tudi uvod v SSKJ I. Še zlasti zanimivi pravimo zato, ker moremo prav ob čeških kritikah najjasneje ugotoviti, v čem in kako daleč je šel slovenski slovar drugačno, lastno pot. Ostale ocene in poročila preverjajo slovar zlasti ob Pleteršnikovem oz. večkrat povezujejo slovenske jezikovne pojave z domačimi, vendar tudi te, zlasti še obe angleško pisani kritični informaciji, vsebujejo nekaj tehtnih pripomb. Vse tuje kritike in poročila pa presojajo SSKJ I z mednarodnimi merili, saj jemljejo kot osnovo za ocenjevanje stanje sodobne slovarske znanosti. Razumljivo je, da se tuji ocenjevalci ukvarjajo pretežno s splošnimi slovarskimi in jezikoslovnimi problemi — dokaj dosledno preverjajo utemeljenost, znanstvenost in sistemskost principov in njihovih praktičnih uresničitev — medtem ko ostajajo taki notranje jezikovni problemi, kot so npr. stilno-plastna razmerja konkretnega besedišča, na robu njihove kritične pozornosti.

V slovenski slovarski kritiki je precej opazno odklonilno stališče do teoretičnega izhodišča slovarja. Težnji opisati stvarno, resnično (sodobno) stanje jezika so predpostavljali idejo o popravljanju ali vsaj veliko močnejše urejanju slovarju, seveda v smislu subjektivno (in zato dokaj različno) pojmovanih idealnih rešitev, pri čemer so se bolj ali manj vidno kazali vrednostni, estetski, narodnostni in deloma celo moralni nazori. V tujih kritikah je izhodiščno načelo slovarja nevrprašljivo. V uvodu h kritiki slovarjev v reviji Naše řeč je zapisano, da je »popis besednega zaklada znanstvena naloga«, nekoliko pred tem pa beremo o znanstvenem popisu besedišča kot neogibnem pogoju za naloge slovarja sodobnega knjižnega jezika. Kritika M. Helcla in drugih v Slavii govori o »podrobno obdelanem slovarskem konceptu in premišljeno organiziranem delu kolektiva«, vendar »(bi) bilo pri nadaljnjem izpopolnjevanju slovarja mogoče pomisliti še na dopolnilo glede izgovora besed«, I. Grickat pravi, »tako koncept kot realizacija zaslužita veliko znanstveno priznanje«, medtem ko J. Skulina piše, da so ljubljanski leksikografi že s prvim delom SSKJ zavzeli častno mesto v sodobni moderni leksikografiji, pri čemer črpajo v polni meri iz progresivnosti funkcijske lingvistike.

Gradivo za 1. knjigo slovarja je obsegalo okoli 3 milijone izpisov, zlasti iz leposlovja. B. Müller opozarja, da bi bilo potrebno pri-

tegniti še več virov za časopisni jezik, Jedlička pa pogrša material govornega jezika, ker ima ta v sodobnem jezikovnem sporazumevanju in oblikovanju knjižne norme izredno pomembno vlogo. Vendar ni ta pomanjkljivost značilna samo za SSKJ I, temveč za slovarje na splošno. Prav zaradi relativno omejenega števila izpisov, meni B. Müller, podobno pa tudi J. Grickat in M. Helcl idr., je pravilno, da besede nimajo oznake o pogostnosti uporabe. Poleg sinonimov nakazujejo frekvenco tudi slovnčni kvalifikatorji *in, ali, tudi*, a kritiki v Slavii izražajo pomisleke glede zadnjih, češ da nakazana razlika ni in ne more biti dovolj objektivno utemeljena.

Obseg zajetega besedišča po mnenju A. Jedličke ustreza tipu modernega razlagalnega slovarja, B. Müller pa omenja, da je bilo sprejeto pogovorno, žargonsko, narečno ipd. besedišče v takem obsegu, v kakršnem se uporablja — stilno obarvano seveda — v splošnem knjižnem jeziku. V konkretni analize se tuja znanstvenika, razumljivo, nista spuščala.

J. Paternost ugotavlja, da so v razlagah uporabljani simboli in kratice, ki sicer nimajo gesel, posebej pa ga moti odsotnost zemljepisnih imen in imen za narodnosti, ki se v razlagah sicer uporabljajo, a se jim nikjer ne da najti določitve izgovora, oblik ipd. Večina kritikov je opazila prisotnost najnovejšega (modernega in modnega) besednega zaklada, glede terminologije same pa B. Müller ugotavlja, da slovar dostikrat presega začrtani obseg, tj. besedišče povprečnega izobraženca, in navaja nekaj primerov s področja anatomije, fizike, kemije itd. (npr. abdomen, abdominalen, ablacija, ablatcija itd.), s čimer se ruši resnično razmerje med strokovnimi izrazi in splošnim, nevtralnimi besednim zakladom. Helcl idr. pišejo, da je izbor terminologije zelo skrbno pretehtan in ovrednoten in da se obseg mednarodnih strokovnih besed lahko primerja z Dodatkom k češkemu Slovníku, medtem ko Grickat pravi, da slovar »tekoče spremlja razvoj znanstvene, tehnološke in publicistične terminologije najnovejšega časa« in se ji zdi v tem smislu celo popolnejši od glasarja v večjem, toda zato starejšem beograjskem akademskem slovarju.

Ker je SSKJ razlagalni slovar praktičnega značaja, je razumljivo, da v tujih kritikah zavzemajo precej prostora pripombe glede ureditve geselskega članka, tipov in razvrstitev razlag, ponazarjajočih primerov, fraz in terminologije. Tuji kritiki seveda največkrat ne preverjajo identifikacijske

pravilnosti, zadostne ustreznosti razlag predmetom, pojavom — pripombe imajo kvečjemu o mednarodnem besednem blagu (npr. frazeologija, centralna) — zato pa usmerjajo svojo kritično pozornost toliko bolj k notranji analizi, logičnosti in sistemskosti razlag samih. Jedličkova recenzija se loteva omenjene problematike kar teoretično. Pravi, da izhaja sodobna leksikografija iz prepričanja o obstoju sistemskih odnosov znotraj besedišča, vendar da vprašanja s tem v zvezi na sploh še niso zadosti rešena. Ko načelno ocenjuje, v kolikšni meri upošteva SSKJ I ta gledanja, pride do ugotovitve, da so slovenski leksikografi posvetili sistematiki besedišča znatno pozornost in si prizadevali, da bi obdelava gesel v slovarju resnično odražala odnose med enotami besednega zaklada. Kritiki v Slavii pišejo o sistematiki zlasti v zvezi z glagolom in pravijo, da »(je) velika skrb, posvečena razlagalnim postopkom pri posameznih glagolskih tipih in poenotenju razlag pri kakorkoli sorodnih glagolih, nedvomno velika pozitivna stran slovarja«, obenem pa opozarjajo, da sistemskost ne sme iti na škodo razlage konkretne besede. V zvezi z razlagami pa naštevajo tudi nekatere pomanjkljivosti: domači sinonimi so navedeni le pri prevzetih strokovnih besedah, ne pa tudi narobe, sploh pa bi sami sinonime prikazovali dosledneje in jasneje, medtem ko berlinska kritičarka piše, da je uporaba antonimov v razlagah nedosledna (bel : bos). Slavia je tudi opazila primer, ko daje slovar namesto razlage samo informacijo (adapter za plošče), opozarja na razlagi v krogu (balinanje, bajeslovje) in na nejasnost v zvezi z dvovidskimi glagoli ter razlagalnimi pojasnilom v zvezi (s, z). Gricat je odkrila napako, ko se pojavi sicer obvezni predmet predhodnega glagola že v razlagi (bruhati), načenja pa še zanimiv problem o (ne)možnosti elipse v zvezi z glagolom biti : klop je iz kamna (narejena, izdelana?).

O terminoloških razlagah sodijo Helcl in drugi, da so pretehtane in skoordinirane, pač pa imajo pomisleke glede razvrščanja pomenov (pri glagolih) in gnezdnega gradiva po formalnoskladenjskih in abecednih kriterijih, kar sicer poznajo nekateri sodobni francoski in nemški slovarji. Dobra stran tega je lahko praktična preglednost, vendar, pravijo, se zastirajo jasne pomenske distinkcije in pojavlja se čezmerno drobljenje. Po njihovem bi bilo pametneje upoštevati pomensko sorodnost oz. izvor ali pa navesti terminološke zveze ali pomenne kar pri ustreznem splošnem pomenu. Kritiki v Slavii pogrešajo tudi navajanje

glagolskih zvez v formalizirani, abstrahirani obliki z izpostavitvijo vprašalnih zaimkov. Ta pomanjkljivost, ki jo sicer omiljuje dejstvo, da so (bi morale biti) možne rekcije navedene v ilustrativnem gradivu, po sodbi praških kritikov slabi normativno vlogo slovarja.

Helcl idr., I. Gricat, B. Müller in de Bray se posebej ustavljajo pri konceptu ilustrativnega gradiva. Sodobni slovarji kažejo različne rešitve: od dobesednih navedkov s podatkom o izvoru do navajanja značilnih, tipičnih bolj ali manj prirejenih iztržkov. Beograjska ocenjevalka meni, podobno kot berlinska, da so svobodno modificirane sintagme ali najkrajši stavki dobra rešitev za slovar srednjega obsega (a možni so tudi drugačni koncepti), zlasti če se ob osnovnih razlagah pojavljajo zelo nevtralne, stilno blede, se pravi najpogostejše, najtipičnejše zveze, ki omogočajo spoznati tako potrebno kolokvijalno strukturo jezika. V kritiki Helcla idr. beremo, da je »(o)bscg ilustrativnega gradiva primeren, v primerjavi s prvim delom SCKJ marsikje reprezentativnejši«, kar povezujejo s premisslenim načinom navajanja eksemplifikacijskih zvez, de Brayu pa so zgledi rabe besed v različnih plasteh jezika kar »čudovito jasni«. Berlinska kritika načenja tudi vprašanje frazeologije in opozarja na nedoslednosti pri reševanju posameznih primerov (delovni čas, duhovna kultura).

Vprašanja v zvezi s stilnimi oznakami — njihovimi pojmovnimi in praktičnimi sorazmerji — predstavljajo osrednje in verjetno najbolj tehtno področje slovenskih kritik v zvezi s slovarjem. Od tujih kritikov piše o tem problemu najobširneje Jedlička, ki pravi, da obravnavanje pogovornih jezikovnih sredstev v slovenščini ni povsem razčiščeno, tudi teoretično, jezikoslovno ne, vendar »(n)i dvoma, da spada izdelani sistem kvalifikatorjev z naslonitvijo na sodobno leksikografsko teorijo k velikim prednostnim slovarja. Konkretna določitev in vrednotenje posameznih leksikalnih enot pa nedvomno prinaša dokaj problemov (...).« V isti kritiki tudi beremo, da so na osnovi zbranega označenega gradiva možne plodne znanstvene diskusije, obenem pa, da so določitve stilnih oznak odvisne od nazorov in izhodiščnih stališč, zato se v razpravi lahko pojavljajo razlike in nasprotja. Tudi Gricat meni, da je sistem uporabljenih kvalifikatorjev »zelo dobro obdelan«, ima pa pomisleke v zvezi z določenimi vidiki normativnosti. Pričakuje namreč oznako, ki bi kvalificirala kot barbarizem besede, »ki to so«, in dodaja, da odsotnost te kvalifikacije, čeprav je na nek

način tudi stilna, predstavlja vsekakor konsekvenco odsotnosti etimoloških obvestil sploh. Tudi kritika v reviji Zeitschrift für Slawistik odpira problem normativnosti: normativnost slovarja, ki želi biti normativno-informativen, se kaže v izboru in razlagi besed, s sinonimi in kvalifikatorji. Ocenjevalka meni, da slovar sicer obširno navaja možne rabe, zlasti pri glagolih, pridevniki in samostalnikih, vendar da pri tem normativnost variant ni dovolj pogošto jasno razvidna.

Poleg naštetih problemov, pomislekov ali sugestij se v tujih ocenah in poročilih pojavlja še več »drobnih« ugotovitev, dotikajočih se npr. razmerja med zapisom (črko) in izgovorjavo (glasom), reševanja naglasnih vprašanj, vprašljivosti nekaterih slovenskih rešitev (besedna vrsta, sklanjatev ipd.). Tako de Bray in Paternost omenjata, da je slovar glede razločevanja tonemov sledil Pleteršniku, kar je za fonetične specialiste vsekakor dragocen podatek, obenem pa je R. G. A. de Brayu dalo osnovo, da lahko ugotavlja (pogojno) zmago »tonemistov«. Dalje tudi opozarja, da tujuje in izposojenke nimajo navedenega izvora, pri glagolu pa si menda želi obe vidski obliki navedeni tudi skupaj. Skulina piše, da se v zvezi s pravorečjem govori splošno o izgovoru nekaterih glasov, ne pa o izgovoru konkretnih, posameznih besed, na koncu pa meni, da bi se najbrž dalo povedati veliko več o fonološki strani slovenščine (iz uvoda se namreč ne da povsem jasno ugotoviti, če so é in ê oz. e in o fonemi ali alofoni). Omembe vredna je tudi opomba Helcla idr., ki sicer pohvalijo stilno zaznamovane sklonske možnosti, problematično pa jim je navajanje (še pravkar?) samo žargonskih končnic (brucum), verjetno zaradi rušenja (izključevanja) sklanjativnega sistema knjižnega jezika.

Že domači kritiki so opozorili na problem, kako določiti vrsto tistim besedam, ki so prišle iz tujih jezikov, pa svoje besedovrstne narave — gledano z osnovnega stališča slovarja, tj. stališča današnjosti in tukajšnjosti — več ne kažejo ali pa se po »vedenju« razločujejo od funkcijsko enakih domačih besed, npr. baby čevlji ali ad infinitum. Slovenski leksikografi so jih določili funkcijsko (neskl. prilastek, prislov), češkim recenzetom pa je prvi tip še pridevnik, drugi pa predlog. Podobno problematičnost funkcijskega določanja omenja Grickat v zvezi z glagolom kot velelnikom oz. samostalnikom »pri nagovoru«. Sicer pa Helclova idr. kritika pohvali ekonomičnost navajanja slovenskih oblik, pri pisnih dvojnicah pa pogašajo vidnejše zaznamova-

nosti pisne norme, medtem ko Jedlička piše, da so dobro obdelana načela za navajanje variantnih pravopisnih podob pri prevzetih besedah, o čemer se je v slovenski kritiki razvilo obširno razpravljanje.

Neposrednejšo povezanost gesel z oblikoslovnimi oz. naglasnimi shemami pogaša več ocenjevalcev. B. Müller so gramatične sheme v uvodu dobre, vendar ugotavlja, da je podatke težko najti, medtem ko je de Bray zelo zadovoljen s preglednicami za dinamični naglas, a za toneme, pravi, ni jasnega pregleda.

O uvodu kot teoretični osvetlitvi slovarskega dela se tujci izražajo zelo naklonjeno. I. Grickat je npr. zapisala, potem ko je pozitivno ocenila tehnično, formalno stran uvoda: »Z druge strani predstavljajo mnogi deli uvoda doprinosi sami leksikografski teoriji in so podobni odstavkom iz študij o logični bazi definiranja.« Na koncu opozorimo še na to, da izražajo ocenjevalci poleg dobrih želja tudi zaskrbljenost glede precej negotove dobe izhajanja in dokončanja slovarja, pri čemer J. Paternost spominja, da je že prvi zvezek izšel z enoletno zamudo.

Glede na stanje slovenskega jezikoslovja sploh, slovaropisja pa še posebej, je razumljivo, da v SSKJ I nekaterih stvari manjka, nekatere pa bi se mogoče dale rešiti tudi boljše. Naloge, pomisleki in predlogi — včasih tudi nasprotujoči si — na katere tuje kritike opozarjajo, so: stilno izpopolnjevanje gradiva; še skrbnejši in sistematičnejši izbor gesel, obdelava razlag in razvrstitev pomenov; izpopolnitev ali ponovna proučitev slovenskih podatkov (vid, določitev možnih zvez, določanje vrst, praktičnejša povezava gesel s shemami za naglas, oblikoslovje); večja in jasnejša stilna in pisna normativnost. Kot obsežnejše dolgoročne naloge se omenjajo teoretične raziskave posameznih stilnih plasti in odnosov med njimi, slovarski prikaz sinonimnih in antonimnih odnosov ter etimološke pojasnitve. Tuje kritike na vse to opozarjajo včasih kot na spremembe, včasih kot na drugačne možnosti. Slovenski leksikografi so jim lahko, enako kot domačim, samo hvaležni. Osnovna sodba tujih kritikov o SSKJ I pa je — če odmislimo vso mero vljudnosti, ki jo je pri njih pač več kot v domačih nazor-skih in konkretnoanalitičnih »obračunih« — pohvalna, zato slovar tak, kakršen je, vendarle dostojno predstavlja svetu sodobni slovenski knjižni jezik.

Maja Košmrlj
in Jaka Müller
SAZU v Ljubljani